

**Maakuntien merkitys kansakuntien rakennustyössä J. V. Snellmanin ajattelussa
juhlaesitelmä Savon säätiön seminaarissa 9.3.2006 klo 18.00
juhlavuoden pääsihteeri, dosentti Raimo Savolainen**

Arvoisa rouva maaherra, arvoisat kutsuvieraat!

Tänä vuonna juhlimme suomalaisuutta J. V. Snellmanin syntymän 200-vuotis juhlavuonna laajemmin kuin koskaan. Tilaisuuksia on satana päivänä ja tilaisuuksien määrä lasketaan jo tuhansissa. Snellmanilaisessa mielessä olennaista on muistaa, että ohjelmiston laajuus ei kuvaa tällä kertaa valtioneuvoston asettamaa valtavaa rahasummaa vaan ohjelmisto on satoa kansakunnan heräämisestä kaikkialla Suomessa. Kaupungit, yliopistot, seurakunnat, media ja moni muu taho on ottanut haasteen vastaan ja omilla rahoillaan lähteneet esittelemään Snellmanin toiminnan kautta suomalaisen sivistyksen voimaa erityiskohteenaan maan nuoriso. Erityisesti tämä on näkynyt Kuopiossa, jossa juhlavuosi käynnistettiin viikon tiiviillä ohjelmalla tammikuussa.

Tällainen yhteen hiileen puhaltaminen ei ole ollut aina itsestään selvyys heimomaakuntien sävyttämässä Suomessa. Siksi näissä olosuhteissa suomalaisen sivistyksen esitaistelija ja modernin yhteiskuntarakenteen kehittäjän J. V. Snellmanin toteamus elämäntehtävästään on mielenkiintoinen, kun hän lausuu:” Minulla on totisesti jo nuoruuden päivistä ollut vakaa usko kansallistunteen isosta voimasta.” Hänen mielestään kansallisuus merkitsi ennen kaikkea kansallisen sivistyksen omaleimaisuutta, joka perustui menneiden sukupolvien luomaan traditioon. Sen syntymisen ja siirtymisen välttämätön edellytys oli kansalliskieli.

Kansakunnan rakennustyön haasteellisuus mutta myös suuri mahdollisuus Snellmanin aikana kiteytyi siinä, että herätyshuudon kohteena ei ollut yhtenäinen väestö vaan useisiin maakuntiin pirstoutunut lähinnä suomenkielisten asukkaiden elämän

todellisuus. Snellman korosti koko elämänsä sitä, että valitettavasti oman maan tuntemus on heikkoa kaikilla maan alueilla. Perusteellisempaa oman maan ja kansan tuntemusta ei voida ammentaa yhdestäkään maantieteellisestä kirjasta, koska sellaista ei ole olemassa.

Hän oli koettanut itse monella tavalla saada korjausta asiaan. Oman maan tuntemuksessa hän opasti talonpoikia suomeksi heti Maamiehen ystävän ensimmäisessä numerossa seuraavalla tavalla:” Lieneekö moni meidän maanmiehistä ikään ajatellutkaan sen asian päälle, mitä hän se Suomi ja Suomalaiset tahtoo sanoa? – Pyhästä Raamatusta sen kyllä arvaa, ettei Adami Suomessa asunut. Ei koko Raamatussa Suomalaisista ollenkaan erittäin puhuta, vaika kyllä monta muuta kansakuntaa mainitaan. Näistä Finnistä puhuvat jo maailman visaat, jotka elivät sata ja toista sataa vuotta jälkeen Kristuksen syntymän. Niinä aikoina luultan Suomalaisten asuneen Venäjän ja Puolan maassa aina ison pohjameren etelä puolella. Muilta isommilta ja väkevämmiltä kansoilta ahistettiin he sitten pakenemaan pohjaan päin pitkin tämän meren itäpuolta. Niin joutuvat Karjalaiset ja Hämäläiset tänne nykyiseen Suomenmaahan. Karjalaisia ovat Savolaiset, Pohjalaiset ja Viipurin Läänin asukkaat, mutta etälen maan miehet, niinkuin Uuden-maan ja Turunläänin asukkaat, ovat Hämäläisten sukua. Että nämät, Karjalaiset ja Hämäläiset, ovat valdasuvut Suomenmaassa, se siitä ymmärretään, että vanhat Ruottalaiset kirjat eivät mainitte muita Finniä kuin näitä kahta sukua ja Lappalaisia, jotka myöskin ovat Suomen sukua.”

Väestön maakunnallinen jako korostui Suomen valloituksen jälkeen, kun Haminan rauhanteossa 1809 Ruotsin 29 läänistä kuusi valtakunnan suomalaisessa osassa ollut lääniä siirtyi Venäjän yhteyteen. Ruotsi ei siis luovuttanut ”Suomea” sinänsä vaan suomalaisen alueet läänit lueteltiin rauhansopimuksessa yksitellen. Siten Suomen suuriruhtinaskunnan Venäjän keisarikunnassa tulivat muodostamaan Turun ja Porin, Uudenmaan ja Hämeen, Kymenkartanon, Savo-Karjalan, Vaasan ja Oulun lääni.

Vuonna 1812 suuriruhtinaskuntaan yhdistettiin Uudenkaupungin ja Turun rauhoissa menetetyt alueet, joista muodostettiin Viipurin lääni. Läänien lukumäärä kasvoi 1831 kahdeksaan, kun Uudenmaan ja Hämeen lääni erotettiin toisistaan. Samalla lääninrajoja muutettiin ja Savo-Karjalan läänistä tuli Kuopion lääni ja Kymenkartanon läänistä Mikkelin lääni.

Yksittäisen maakunnan näkökulmasta yhtenäinen suomalainen alue kehittyi sodan olosuhteissa vähitellen. Tähän vaikutti esimerkiksi se, että venäläisen ylipäällikön käskystä heinäkuussa 1808 alettiin valita lähetyskunnan jäseniä lähetettäväksi keisarin luo Pietariin sodan vielä ollessa kesken. Vaaleja ei kuitenkaan lykätty rauhantekoon asti, jolloin lähetyskunta jäi edustamaan vain osaa lääneistä eli ainoastaan venäläisten hallussa olevia Uudenmaan ja Hämeen lääniä, Turun ja Porin lääniä, Kymenkartanon lääniä ja Vaasan lääniä. Ruotsalaisten Oravaisissa syyskuussa kärsimän tappion jälkeen ylipäällikkö von Buxhoevden määräsi lähetyskunnan saapumaan Pietariin. Kun Oulun läänin edustajat ehtivät tammikuussa 1809 vihdoon Pietariin, oli Suomen valtiollista asemaa koskevat suuret ratkaisut jo tehty. Savon ja Karjalan läänin edustajat eivät koskaan ehtineet Pietariin.

Haminan rauhansopimuksessa syntyi valtio-oikeudellisesti suomalainen valtio-alue, joka ensi kerran edes tyydyttävästi kattoi perinteiset suomalaisten asuttamat ja etnisesti suomalaiset alueet. Tämä läänijako säilyi koskemattomana melkein vuosisatojen ajan. Alueiden kehitystä tuli määräämään pitkään se, että järjestelyt vastasivat enemmän poliittisia intressejä kuin väestön herättämiä tarpeita. Linja näkyi hyvin siinä, että 1837 ruotsinaikainen maaherra-nimitys korvattiin venäläisperäisellä kuvernöörinimellä. Maaherroista tuli lääneissään keisarin henkilökohtaisen edustajan kenraalikuvernöörin luottomiehiä turvaamaan rauhaa ja järjestystä.

Porvoon valtiopäivien juhlavat päätökset maan vanhojen lakien voimassa pysymisestä, erillisalueen kohottamisesta kansakunnaksi kansakuntien joukkoon,

oman keskushallinnon perustaminen ja oman tulo- ja menoarvion säilyminen eivät maan säätyjen lisäksi voineet vakuuttaa yhtä tehokkaasti kansan syviä rivejä. Ratkaisu tähän oli ”alttarin ja valtaistuimen liitto”, jonka mukaisesti kansa lojaalistettiin rukouspäiväjulistusten avulla tehokkaasti uuden valtakunnan yhteyteen. Käytäntö astui voimaan heti, kun venäläiset saapuivat maaliskuussa 1808 Turkuun paraatimarssia ja ylipäällikkö vetosi tuomikapituleihin kansan rauhoittamiseksi.

Valloittajalle kuuliaisena piispa Jacob Tengström julisti, että kansan osanotto taisteluun oli rikos uusia vallanpitäjiä vastaan. Papeille lähettämässään kiertokirjeessä Tengström korosti lisäksi, että pappien tuli käyttäytyä kuin ”Rauhan Evankeliumin rehellisten saarnaajien tulee ja sopii” sekä kehottaa kansaa alistumaan kaikkivaltiaan suojelukseen ja noudattamaan Korkean Esivallan lakeja ja sen määräyksiä ja pysymään erossa rikollisista yrityksistä”. Rauhan aikana käytäntö jäi voimaan: messuissa ylistysvirsiä ja Raamatun tekstien lukemisen lisäksi seurakunta seisoivat nyt myös keisarillisia kuulutuksia luettaessa. Kun pappi luki rukouspäiväjulistuksen saarnatuolista, keisari puhutteli kansaansa maan kaikissa kirkoissa samanaikaisesti.

Vuoden 1812 julistuksessa Aleksanteri I korosti keisarin isällistä huolenpitoa uusista alamaisistaan. Hänen hallitsijakautensa julistukset olivat yleensäkin maalailevia. Vuonna 1814 juhlittiin voittoa Napoleonista, korostettiin keisarin isällistä huolenpitoa ja kehoitettiin kiitollisuuteen. Samalla annettiin lupaus Piipiseuran perustamisesta, koska kristillisenä ruhtinaana keisari halusi huolehtia Raamattujen leviämisestä kansan keskuuteen. Vuonna 1816 Wienin kongressin jälkeen toivottiin, että Kaitsemuksen siunauksena saatu keskinäinen yhteys keisarin ja Suomen välillä lujittuisi. Vuonna 1817 uskonpuhdistuksen 300-vuotisjuhlan tunnelmissa kehoitettiin: ”Täyttäkää uskollisesti velvollisuutenne niin ihmiskunnassa kuin yhteiskunnassa, vakuuttuneina siitä, että meidän suopeutemme teitä kohtaan ei koskaan kylmene, älkääkään milloinkaan epäilkö Meidän isällisiä tarkoituksiamme”.

Suomen valloituksessa noudatetun rauhoittamispolitiikan tuloksena Snellmanin herätystyön alkaessa suomalaisuutta sävytti väestön vuosisatainen liikkumattomuus paikoillaan. Kun kirkko oli keskellä kylää, edes oikeusasiat, verot ja sotaväenotot montaakaan kertaa eivät antaneet syytä lähteä liikkeelle pidemmälle. Snellman kiinnitti tähän huomiota tarkastellessaan kotimaakuntansa Pohjanmaan tilaa. Hänen mukaansa tällä paikalla pysymisellä oli kuitenkin myös nurja puolensa. Siihen nimittäin yhdistyy suuri tietämättömyys kaikesta, mitä on hiukankin kauempana kotinurkista. Rahvaan keskuudessa jokainen tuntee jonkin verran kaupunkiin johtavan tien lähiympäristöä. Muuten kaikki kotiseurakunnan ulkopuolella on tutkimatonta maata. Ja valitettavasti kaupunkiin kuljetaan melkein aina samaa tietä.

Hyvät kuulijat!

Snellmanin kansallisessa toimintänäyissä oli alusta asti kysymys omilla juurillaan elävän ja kotimaakuntaansa samaistuvan väestön elinolosuhteiden kehittämistä ja sitä kautta tietoisuuden kohottamisesta yleisiin asioihin. Snellmanin kansallisuusohjelma ei perustunut kansakunnan rakentumiseen isällisen ohjauksen kautta tai ylhäältä tulevan sanelupolitiikan kautta vaan väestön oman heräämisen kautta sivistyksen voimalla. Tämä tavoite nousi Snellmanin omista kokemuksista, jolloin hän sai toimia elämänsä aikana monen maakunnan alueella ja tehdä havaintoja väestön elämästä ja sen kohtaamisesta hallinnon kanssa eri puolilla Suomea. Tarkastelemalla näitä havaintoja kansainvälisessä kontekstissa Snellmanilla syntyivät konkreettiset johtopäätökset kehityksen suunnasta.

Snellman syntyi Tukholmassa 1806 mutta perhe muutti takaisin kotimaakuntaansa Pohjanmaalle, jossa rannikkokaupunkien sukulaisten kokemukset venäläisten valloituksesta olivat rohkaisseet paluuta. Äidin ja isän sukujen esi-vanhemmat olivat 1600-alusta asti kuuluneet Pohjanmaan rannikkokaupunkien varakkaaseen porvaristoon. Merenkulun tuoma aineellinen vauraus ja sen synnyttämä henkinen

sivistys vaikutti sukujen kehittymiseen virkamiessuvuiksi, kun varallisuuden kasvaessa poikia alettiin lähettää yliopistoon johtaviin kouluihin. Snellman vietti lapsuutensa Kokkolassa, jossa Venäjään yhdistyminen ei merkinnyt suuria muutoksia, koska Porvoon valtiopäivillä Pohjanmaan rannikkokaupungeille säilyi oikeus jatkaa kauppaa Tukholman kanssa.

Vasta tulevassa koulukaupungissaan Oulun läänin pääkaupungissa Oulussa Snellman näki ensimmäiset merkit keisarikunnan yhteydestä vuosina 1816-1822. Vaarallisen rajaläänin pääkaupunki lähellä entisen emämaan rajaa rauhoitettiin maaherra- ja kirkkoherra nimityksillä ja keisari Aleksanteri I kävi 1819 vierailulla tyydytyksellä tarkistamassa tulokset.

Vuonna 1822 Snellman aloitti yliopisto-opinnot maan ainoassa ylipistokaupungista Turussa, joka samalla oli Turun ja Porin läänin pääkaupunki. Kaupunki oli kehittynyt Suomen sodan aikana venäläisten mielialamuokkauksen sillanpääasemaksi, josta se palkittiin arkkihiippakunnan perustamisena. Vanhan emämaan läheisyys koitui kuitenkin pian sen kohtaloksi, ja vuonna 1812 Turku menetti pääkaupungin asemansa Helsingille. Hallintovirastojen muutettua 1819 Helsinkiin viranomaiset keskittyivät valvomaan Turun akatemian opettajia ja opiskelijoita. Tämän seurauksena juuri ennen Snellmanin tuloa Turkuun nuori historian dosentti A. I. Arwidsson oli karkoitettu, kun hän oli villinnyt nuorisoa yhdistämällä Suomen kieli- ja kansallisuuskysymyksen valtioaatteeseen. Ensimmäisen kerran Snellman tutustui muiden maakuntien nuorisoon 186 opiskelijan joukossa, joista turkulaisia oli 23, uusmaalaisia 31, pohjalaisia 26, satakuntalaisia 20, hämäläisiä 29, savokarjalaisia 46.

Turun palon jälkeen yliopistokin siirrettiin Helsinkiin, jossa akatemia sai arvoisensa ympäristön, kun 1808 perusteellisesti palanut kaupunki oli maaherra G. F. Stjernvallin aloitteesta rakennettu uudelleen aivan uusien mittojen ja vaatimusten mukaiseksi. Ajan henki ei voinut olla heijastumatta myös uusiin yliopistoasetuksiin.

Olosuhteiden pakosta vuoden 1828 statuutit muodostuivat varsin konservatiiviseksi sisältäen virkatutkinnon, perussäännöt ja opiskelijoiden järjestyssääntö. Ensimmäinen pykälä kertoi jo kaiken: ”Keisarillinen Aleksanterin yliopisto on perustettu edistämään Tieteiden ja vapaiden taiteiden kehitystä Suomessa, ja sen ohessa kasvattamaan sen nuoriso Keisarin ja isänmaan palvelukseen.”

Helsingissä Snellmanin pääaine vaihtui vuoden 1828 alussa filosofiaan. Nuoren filosofin kutsumus kansalliseksi herättäjäksi kypsyi nuorison opettamisen, väitöskirjan, filosofisten muistiinpanojen, luentokäsikirjoitusten ja ensimmäisten julkaistujen teosten kautta. Versovien aatteiden käytännön koetuspaikka oli vuodesta 1830 kokoontunut lauantaiseura, säännöllisesti kokoontunut kirjallisuus- ja keskustelupiiri. Yhteiseksi tavoitteeksi muotoutui saada sivistyneistö ja kansa lähemmäksi toisiaan osallistumaan yhdessä yleisten asioiden käsittelyyn. Tämän rinnalla Snellmanin johdolla hänen kuraattoriaikanaan pohjalaisessa osakunnassa 1834-36 isänmaallinen henki heräsi nuorisossa kansallisesti ja hengellisesti.

Nikolai I:n aikana yliopiston rauhallisuudella mitattiin koko maan väestön lojaalisuutta, jolloin muun Euroopan levottomuuksien antamat inspiraatiot tuli huolella kitkeä pois maan yliopistonuorison mielistä. Tämä koitui lopulta Snellmaninkin kohtaloksi, kun hänet erotettiin marraskuussa 1838 yliopistosta, kun hän halusi protestiksi konsistorin mielivaltaisista ratkaisuja kohtaan pitää luennon ”akateemisesta vapaudesta”.

Hyvät kuulijat!

Marraskuussa 1839 Snellman matkusti Tukholmaan, missä Ruotsin vilkkaan valtiollisen elämän seuraaminen oli hänelle vastapainoa Nikolai I:n ajan poliittiselle talviunelle Suomessa. Näissä tunnoissa Snellman kirjoitti kesällä 1840 ystävilleen Helsingissä, kun hän oli miettinyt isänmaansa Suomen kurjia oloja ja löytänyt

perimmäisen syyn epäkohtiin; se oli kansallishengen puute kansassa ja ennenkaikkea sivistyneessä luokassa, jonka tuli kulkea sen edellä.

Snellman kimpaantui yliopiston 200 –vuotisjuhlista ja niiden ontoudesta. Hän halusi häiritä tovereidensa juhlintaa lähettämällä heille karvaita terveisiä seuraavilla sanoilla:” Teidän juhlanne on tanssia hautajaissa. Mitä maa siitä tietää? Talonpoikia on 9/10 osaa kansakunnasta. Mitä he tietävät yliopistosta, saako hän ehkä lakia ja oikeutta tuovat tuomarit sieltä. Kuitenkaan hän ei tiedä oikeudesta muuta, kuin että herra on oikeassa ja hän väärässä. Entä papit? Puolet maasta etsii itselleen kristinuskoa omin voimin, koska papeissa ei ole sitä lainkaan. Ovatko piispat, konsistorit ja teologinen tiedekunta koskaan piitannut uskonnollisesta vakaumuksesta?” Snellman päätti kuvauksensa:” Toisin eivät asiat voi olla siellä, missä on vain sortajia ja sorrettuja, missä ei ole muita kuin illallisten, vaunujen, kunniamerkkien ym. ilmaisemia arvoja. Sanalla sanottuna kansakunta ei tiedä teidän juhlamenoistanne enempää kuin taivaan linnut siitä tietävät.”

Lopuksi Snellman latsi teesi teesin perään siitä, mitä olisi tehtävissä. Ensimmäiseksi hän totesi, että vuosisataisen epäitsenäisyyden vaikutuksesta maa on saatettu sellaiseen tilaan, että isänmaallisuutta ei ole lainkaan. Toiseksi sivistyneistöllä ei ollut hitustakaan kiinnostusta suomalaisten henkistä ja aineellista edistymistä kohtaan. Kolmanneksi pitkään jatkuneen sorron takia kansan massa oli kääntynyt kokonaan sisäänpäin. Kiinnostusta yleisiä asioita kohtaan ei syntynyt koskaan. Massaa ei voinut myöskään kohottaa korkeammalle sivistystasolle niin kauan kuin lainkäyttö- ja opetuskieli on ruotsi. Viidenneksi virkamiesylimistö nöyristeli ja sorti kansaa. Kuudenneksi laiminlyöntejä ei ole mahdollista korjata, kun hallitseva valta ei sitä salli. Snellmanin mielestä se perustotuus, jonka avulla kaikki lopullisesti selivää, kuului: Suomi ei voi mitään väkivalloin: sivistyksen voima on sen ainoa pelastus.

Hyvät kuulijat!

Snellmanin kesällä 1840 kirjoittamat teesit kypsyivät lopulliseksi ohjelmaksi pitkällä Keski-Euroopan kierroksella 1840-1841. Yleensä puhutaan Saksan matkasta, vaikka matka koski kirjavaa kokoelmaa itsenäisiä pieniä valtioita eikä vielä yhtenäistä Saksaa, joka toteutui vasta 1860-luvulla. Vuoden 1815 rauhansopimuksessa Saksan ruhtinaskunnat säilyivät samanlaisena kuin Napoleon oli jättänyt ne jälkeensä. Ne liitettiin hölläksi valtioliitoksi. Kansalliset aatteet jäivät kukoistamaan monissa yliopistoissa, joissa opiskelijat muodostivat akateemisia kerhoja. Snellman sai matkustaa monessa mielessä monikulttuurisen valtiokirjon läpi: liittoon kuuluivat viisi kuningaskuntaa (Preussi, Baijeri, Saksi, Hannover ja Württemberg), Hessenin vaaliruhtinaskunta, seitsemän suuriruhtinaskuntaa mukaan lukien Luxembourg, 12 herttuakuntaa, yksi varakreivikunta ja neljä vapaakaupunkia eli yhteensä 37 pikkudynastiaa ja 4 kaupunkivaltiota.

Jokaisessa osavaltiossa Snellman kohtasi uuden kansallisen todellisuuden. Saksan liitolla ei ollut valtionpäämiestä, ei yhteisiä valtioelimiä, ei yhteistä kansalaisuutta, ei valtiolippua, eikä yhteisiä tuomioistuimia. Ainoastaan Saksan valtioliiton edustuskokous pidettiin Frankfurt am Mainissa. Tässä mielessä se oli paljon vähemmän valtio kuin Pyhä saksalais-roomalainen keisarikunta. Valtioidean toteutumista heikensi ennen kaikkea uskonnollinen jakautuneisuus katolisuuteen ja protestantismiin. Frankfurtin suurlähettiläskokouksella ei ollut mitään valtaa jäsenvaltioiden yli. Se ei kyennyt sopeutumaan tai ohjaamaan Saksan yhä kasvavia taloudellisia ja sosiaalisia askeleita. Valtioiden välillä oli suunnattomia eroja kuten edistyneen Badenin ja läpikotaisin takapajuisen Mecklenburgin. Näistä eroista alkoivat versoa liberaaliset liikkeet.

Snellmanille saksalaisen kansallishengen rakennustyömaa oli hedelmällinen kenttä suomalaisen kansallisuusohjelman lopulliseen hahmottamiseen. Saksan kansallisen

hajanaisuuden keskellä hän perusteellisten akateemisten opintojen jälkeen näki kaiken entistä terävämmin, kun hän liikkui tässä kansojen galleriassa ja lukuisten yliopistovierailujen johdosta ja oppineiden tapaamisten perusteella vietti hedelmällistä aikaa kansallisuuskysymysten laboratoriossa. Hän ei katsellut vain nähtävyyksiä, maisemia ja ihmisiä vaan halusi nähdä saksalaisten valtiolliseen tulevaisuuteen ja saada samalla käytännöllisiä vihjeitä toimintalinjalleen kotimaassaan oman kansan tulevaisuutta koskeviin kysymyksiin. Kun hän matkusti postivaunuissa, höyrylaivassa, junassa tai jalkaisin läpi saksalaisen Euroopan, hän tutki, oppi ja omaksui oman tulevan työskentelynäkynsä kannalta olennaisia asioita.

Ulkomaanmatkansa tulokset Snellman kiteytti marraskuussa 1842 ilmestyneessä ”Valtio-oppi” -teoksessaan. Hän korosti kansallishengen roolia, minkä mukaan muodollinen olemassaolo valtiona ei takaa kansakunnallista hyvinvointia. Suomen tie kansakunnan onneen tuli kulkea valistuksen, hyvien tapojen ja yleisen hyvinvoinnin laajentamisen kautta perustanaan Aleksanteri I:n Porvoon valtiopäivillä takaama autonominen erillisasema.

”Valtio-opin” problematiikka koski väistämätöntä sitoutumista yhteisölliseen sivistysperintöön, jonka historia välittää. Teoksessa ajatus kehittyi eteenpäin Snellmanin oman henkilöhistorian pohjalta viitatessaan monin paikoin omiin elämäkokemuksiinsa. Snellman näki itsensä kahden aikakauden välisessä murroksessa: taakse oli jäämässä feodalismi ja kristinuskon hallitsema maailmankuva, kun edessä häämötti voimakkaiden kansallisvaltioiden ja luonnontieteen keksintöjen synnyttämä maailma. Snellman ei teoksessaan kannattanut kumpaakaan vaan yritti etsiä sovinnon näiden välille korostamalla vuosituhansien sivistysperinnön voimaa sopeutua muutokseen.

Hyvät kuulijat!

Palattuaan inspiroivalta ja pitkältä ulkomaanmatkaltaan huomiota herättävää on, että Snellman ei jää toisaalta etelän kaupunkeihin eikä toisaalta myöskään palaa kotimaakuntaansa Pohjanmaalle vaan ystävien järkytyksestä ilmoittaa lähtevänsä Savoon Kuopio yläalkeiskoulun rehtoriksi. Monikaan hänen ystäväpiirissään ei nähnyt Snellmanin kaukokatseisuutta. Itse Arwidsson koetti parhaansa mukaan houkutella Snellmania jättämään Suomen kokonaan. Kuopioon muutosta kuultuaan hän vakuutti, että Snellman ei ollut niitä, joita kasvoi Suomen kaikilla naurismailla ja nyt hänet aiottiin heittää kuin hyödytön riepu kirjallisuuden autiomaahan Kuopioon. Arwidssonin mielestä järjen ja kieliopin takominen Savon villien päähän ei ollut oikea palkka.

Ystävien suhtautuminen Kuopioon muuttamiseen oli ymmärrettävää, koska Suomen ollessa teollistuneen Euroopan reuna-alueetta Kuopion lääni näyttäytyi Helsingin horisontista helposti erämaalta. Sitä voitiin pitää suuriruhtinaanmaan kehitysalueena monen tuntomerkin perusteella. Tänä aikana Savossa vallitsi nopea väestönkasvu, elinkeinoelämää leimasi maatalouden alkeellisuus. Erikoistuminen, vaihto ja kauppa laajassa mitassa olivat kaukaisia ja vähämerkityksisiä.

Snellmania ei houkutellutkaan kaupunkiin sen alkeelliset olot vaan henkinen vireys. Kaupungissa asuvien sukulaistensa ja ystäviensä kautta hän oli jo etukäteen saanut varman kuvan Kuopiosta alueensa henkireikänä, jonka kautta ja suodattamana hänen ulkomailla vankistuneet näkemyksensä voitiin kansanomaistaa ja levittää kansan pariin. Ennen kaikkea kaupunkiin oli perustettu sisämaan ensimmäisen kirjapaino, jonka avulla hän perusti Saima -lehden.

Saima oli suunnattu sivistyneistölle, jonka mielipiteitä Snellman halusi lehdellään muokata suomalaiskansallisiksi: ruotsinkieliset oli kansallistettava, suomenkieliset oli sivistettävä. Monipuolisella journalismillaan hän vaati, että sivistyneistön oli vaihdettava kielensä suomeen, luotava yhteys väestön suureen enemmistöön ja työskenneltävä sen hyväksi. Sivistyneistön oli valittava, kumpi vuoden 1809 tapahtumien jälkeen seurasi sitä sivistysmahtina suomalaisuus vai venäläisyys. Snellmanin mielestä äidinkielen oppiminen oli samaa kuin kuuluminen johonkin kansallisuuteen. Hänen mielestään suomen kieli oli koska tahansa sovelias otettavaksi käyttöön kouluissa ja virallisena kielenä.

Snellmanin kansallisuusohjelmassa sivistys toimi kansantalouden elvyttäjänä ja päinvastoin. Hänen taloudellista ajatteluaan on luonnehdittu sekoitukseksi saksalaista Friedrich Listiä ja englantilaista Adam Smithiä käytännöllisesti Suomen oloihin sovellettuna. Tämän talousohjelman perustana oli järkevä ja tarkoituksenmukainen lainsäädäntö, joka otti huomioon yhtä aikaa sosiaalireformaattiset näkökohdat ja yksilönvapauden. Snellman vaati kirjoituksissaan voimakkaasti ammattikuntalaitoksen poistamista, elinkeinovapauden tunnustamista ja puuttui voimakkaasti myös maatalouden alkeelliseen tilaan.

Hyvät kuulijat!

Snellmanin kansallisuusohjelman välttämättömyyden kaikilla sivistys- talous- ja sosiaaliulottuvuuksillaan pitkällä tähtäimellä paljasti surullisella tavalla suurten nälkävuosien tragedia, jolloin hän senaattorina ja valtiovarainministerinä oli päävastuussa katojen seurausten hoitamisesta. Tehtävä oli epäkiitollinen, koska hänen aloittaessaan maa kärsi vielä vuoden 1862 ankaran kadon seurauksista. Katovuodet varjostivat Snellmanin senaattoriaikaa tästäkin eteenpäin; vuodet 1863 ja 1864 olivat

heikkoja vuosia ja vuonna 1865 kato koetteli neljää pohjoisinta lääniä. Vuosi 1866 oli heikko vuosi koko läntisessä ja luoteisessa Suomessa.

Vuonna 1856 alkanut katojen sarja, jonka aikana vain vuodet 1859 ja 1861 olivat normaaleja, huipentui vuoden 1867 katoon, joka kohtasi koko maata. Viimeinen kato kärjistyi katastrofiksi lisääntyneen väestönkasvun ja maatalouden alkeellisen tilan yhteentörmäyksenä. Vaikka väkiluku oli kaksinkertaistunut, maataloudessa turvauduttiin edelleen ikivanhoihin menetelmiin; satoa lisättiin peltopinta-alaa laajentamalla eikä parantamalla maan tuottavuutta lannoituksella tai vuoroviljelyllä. Maatalous työllisti 80 % väestöstä, joka sai 40 % ravinnostaan rukiista. Kaikki mikä vaikutti rukiiseen, vaikutti myös väestöön.

Vuoden 1867 ankaran kadon takia satoa saatiin vain 2,4 milj. tynnyriä normaalin 4,5 sijasta ja sato oli laadullisesti heikko. Kato oli pahin kolmessa pohjoisessa läänissä Oulussa, Kuopiossa ja Vaasassa, jossa asui 730 000 ihmistä maan 1 800 000 asukkaasta. Kaikista lääneistä tuli finanssipäällikölle viestejä, että viljavarat eivät riitä väestön ruokkimiseen seuraavaan viljankorjuuseen asti. Koska hätäaputoimet rahoitettiin ulkomaanlainalla, Snellmanin mielestä ne piti saada takaisin eikä jakaa suoranaiseksi almuiksi kansalle. Väestön oli unohdettava harhaanjohtava sananpars: ”kyllä keisari ruokkii”. Tilalle oli nostettava väestön oma ponnistus ensimmäiseksi keinoksi nälkään vastaan. Snellman esitti hätäohjelmansa perusteet useissa Finlands Allmänna Tidningin kirjoituksissa. Hän vaikutti voimakkaasti yleiseen mielipiteeseen käsitellessään viljakauppaa, hätäaputöiden järjestämisessä ja kerjuun torjumista.

Eri puolilta maata saapuneiden sähkeiden varmennettua tuhon laajuus Snellman jyrkensi avustuslinjaa entisestään ja vaati kuvernöörejä eri lääneissä noudattamaan sitä. Tämä käy hyvin ilmi Snellmanin tuhtuneesta vastauksesta Oulun läänin kuvernööri von Alfthanille, joka oli pyytänyt lääniinsä 75 000 tynnyriä viljaa ja miljoonan liikemiehille: ”Valtiolla ei ole mitään varoja annettavina lahjana eikä

lainana. Siitä olen jo ennen ilmoittanut. Suokaa siis anteeksi, että minua hämmästyttää se keveys, millä miljoonia tilataan. Se on omansa vahvistamaan porvareissa ja talonpojissa sitä uskoa, että varat ovat loppumattomat, vaikkakin edelliset tuhlaavat niitä mielin määrin huonoissa konkurssseissa, jälkimmäisiä taas vuosi vuodelta ruokitaan maan kustannuksella.”

Saman sävyisen kirjeen oli saanut Mikkelin läänin kuvernööri Theodor Thilén, jolle Snellman oli ilmoittanut, että se holhoaminen, jossa hallitus läänien kautta on talonpoikien yksityistaloutta ylläpitänyt, on synnyttänyt laiskuutta ja huolimattomuutta sekä vienyt valtion häviöön. Kuvernööri oli samaa mieltä: kadon ankeutta ei tarvitse isoon ääneen huutaa, koska siitä ei ole mitään apua, se vain pelästyttää ihmiset, herättää vaatimuksia ja tuudittaa uskomaan avun saapumiseen. Hänen mielestään avunanto sai aikaan apatiaa ja laiskuutta; vain ankara nälkäkuuri pakottaa rahvaan pitämään huolen omista asioistaan ja säästämään. Hänen mielestään hätäaputoitakin oli lykättävä niin pitkään kuin mahdollista, koska sitä syvemmälle juurrutetaan ajatus ”kyllä ruunu elättää.”!

Hyvät kuulijat!

Lopputuloksena suurista nälkävuosista vuoden 1868 aikana maan väestöstä kuoli 137 720 henkeä eli 8 % koko väestöstä. Alueittain menetykset ovat vielä suuremmat: Parkanossa kuoli 23 % väestöstä. Lääkintölaitoksen pääjohtaja Felix von Willebrand kirjoitti raportissaan:” täytyy tunnustaa yleiseksi totuudeksi, että äsken päättynyt koettelemuksen aika, ennen kuulumattomine kärsimyksineen, sittenkin on jättänyt ratkaisematta kysymyksen, miten oikeastaan ovat autettavat kerjäläiset ja hädänalaiset tarkoituksenmukaisella tavalla.”

Juuri näistä olosuhteista versoi Snellmanin ratkaisumalli, vaikka vielä omana aikanaan se ei voinut välittömiä vaikutuksia saada aikaakaan syvällisiin

rakenteellisiin ongelmiin. Hän laittoi toivonsa kuitenkin yksilöihin, heidän valintoihinsa ja välineisiin, joita voitiin tarjota. Avainasia oli suhtautuminen omaan ympäristöön ja sen hahmottamiseen suuremman yhteisön osana, mistä hän itse sanoo: ”Nurkkapatrioottisuudeksi sanottu ilmiö ei sinänsä ole mitenkään hyljeksittävä mielenvire. On hyvä ja oikein, että ihminen rakastaa paikkaa, jossa hänen kehtonsa on keinahdellut, ympäristöjä ja oloja, jotka ovat suojanneet hänen nuoruuttaan. --- Toisaalta sivistys kuitenkin perustuu siihen, että yksilö pystyy laajentamaan näköpiiriään ja suuntaamaan mielenkiintoaan yhteisen isänmaan ja ihmiskunnan yleisiin asioihin.”

Snellman työskenteli elämänsä tämän päämäärän eteen. Suuri harppaus tällä saralla otettiin säännöllisen valtiopäivätoiminnan käynnistyttyä 1860-luvulla, kun Aleksanteri II aloitti suuren uudistusohjelmansa. Snellmanin vuosikymmeniä lehtikirjoituksissa kuuluttamat parannusehdotukset tulivat käytännössä keisarillisen uudistusohjelman sisällöksi. Monet niistä paransivat erityisesti väestön liikkuvuutta ja loivat perustan yhtenäiselle kansakunnalle. Elinkeinovapaus toteutti jokaisen kansalaisen täysin luonnollisen vaatimuksen saada elättää itseään millä tahansa paikkakunnalla ja sitä rehellistä elinkeinoa harjoittamalla, jonka itselleen sopivimmaksi katsoo. Rautateiden ja Saimaan kanavan rakentaminen yhdisti sisämaan rannikolle ja avasi meritien maailmalle.

Täällä Savossa, maakunnassa, jonka hän valitsi herätyskeskukseksi, hän tammikuussa 1845 Saima-lehdessään teki selväksi, missä on kansallisen sivistyksen voima. Hänen vakaumuksensa mukaan se oli yhdistelmä kotiseuturakkautta, kansallistunnetta ja kykyä tulla toimeen muiden kansakuntien kanssa:

”Jokainen pitää luonnollisena että ihminen rakastaa sitä maata, jossa hän on nähnyt päivänvalon, jossa hänet on kasvatettu ja jossa hän on nauttinut ja kärsinyt elämän vaihtuvista iloista ja suruista. Mutta vielä luonnollisempaa on, että hän rakastaa sitä

henkistä olemassaoloa, joka on myös hänen omakseen tullut, kansakuntansa tapaa ajatella ja toimia, isänmaansa kieltä, tapoja ja lakeja, sanalla sanoen oman kansansa historiaa ja hänen ajalleen jättämää perintöä. Ilman tällaista rakkautta myös yksilön sivistys irtoaa juurista, jotka ruokkivat sitä, saavat sen kantamaan hedelmää ja siten edistämään inhimillisen kulttuurin kehitystä.”

”Ja ennen kaikkea kansallisuuden laadun määrää maailmanhistoria, jonka kansakunta yhdessä toisten kanssa tekee omakseen. Siinä kansakunta tulee tietoiseksi itsestään muihin nähden itsenäisenä mahtina samoin kuin siitä, että sen oma tapa ajatella ja toimia on yleisinhimillisen sivistyksen eräs sinänsä ja itsessään oikeutettu kanta. Kansallisuuden tällä tavoin saama muoto lausutaan kunakin aikana julki kansakunnan yhteiskuntajärjestyksessä, laeissa, tieteessä ja taiteessa.”

”Kun kansakunta ulkoisissa suhteissaan muokkaa omia sisäisiä taipumuksiaan ja saattaa kansallisuuteensa sisältyvän sivistyksensiemenen kasvamaan, kehittymään ja kantamaan hedelmää, niin samalla se toimii myös muiden kansakuntien ja ihmiskunnan hyväksi. Mutta mikään näistä seikoista ei vaikuta tehokkaammin ja kestävämmiin niin kansakunnan omaan jalostumiseen kuin ihmiskunnankin asioihin päin kuin sen kirjallisuus eli kaikki kansakunnan omalla kielellään ilmaisema tietäminen ja tavat. Eikä tälle tietämykselle ole muuta sanaa kuin kansakunnan kieli, ainoa sana jossa sen tietämys elää yleisinhimillisen yhtenä omintakeisena muotona.”

Lopuksi Snellman viittasi vielä erään luonnontutkijan toteamukseen: Skandinavia ei tämän mielestä ole luonnonoloiltaan erityisen omintakeinen mutta tällä asialla ei ole kovin suurta merkitystä, koska ”kansallisuuden maaperä on historia ja sen ilmasto on kieli”.

Hyvät kuulijat!

Saiman herätysshuuto kuultiin ympäri Suomen. Professoriaikanaan suomalaisen kansakunnan tulevat toivot eri maakunnista Snellman sai kohdata kasvokkain luennoillaan. Filosofian professorin virkaanastujaisesitelmässään 14.5.1856 hän muistutti akateemista nuorisoa siitä, miten tiedonrakkaus oli tyhjä sana, jos ei halu ja kyky uhrautuvaan työhön ja ponnisteluun todista sen todellisuutta. Snellmanin totesi, että hänen tehtävänsä ei ollut kehottaa heitä tähän lämpimän sydämen vaan esimerkin voimalla: ”Hyvät herrat. Meidän velvollisuutemme on ennen muuta kulttuurin hiljainen työ. Osoitamme isänmaallisuuttamme varmimmin antamalla vastaanottamallamme kulttuurille kansallisen muodon. Uusilla valtiomuodoilla spekulointi on hedelmätöntä, jos siveellisellä kansallishengellä ei ole voimaa toteuttaa niitä. --- Mikään kansakunta maailmassa ei kansallisessa elämässään ole jäänyt vaille sitä muotoa, johon sen henki on ollut kykenevä.”

Elämänsä viimeisen kymmenen vuoden aikana Snellmanilla sai monilla tavoin olla juhlistettu kansakuntansa henkinen johtaja. Kansakunnan juhliessa hänen 75-vuotispäiväänsä adresseja virtasi maan jokaisesta läänistä, joiden maamiesseurojen ja kirjallisuuden seurojen jäseneksi hänet oli vuosia aiemmin kutsuttu. Kiitospuheessaan vain muutama kuukausi ennen kuolemaansa viesti oli tämä:” Katsokaa ympärillenne, mitä Euroopassa tapahtuu. Jokainen päivä on todisteena siitä, mitä merkitsee työ kansan kansallistietoisuuden herättämiseksi ja kansakunnan johtamiseksi selvempään tietoisuuteen siitä, mitä kansa on ja mikä sen tarkoituksen tulee olla. --- vain sille voidaan luja Suomi perustaa, Suomi, joka voi toivoa kestävänsä tulevaisuudessa.”

Hyvät kuulijat!

Snellmanilaisessa hengessä Savon Säätiö kirkastaa omalla toiminnallaan kansakunnan juuria ja tuo perinpohjaisella tavalla esiin sen historian, millä tavalla Savon maakunnan asukkaat omien koettelemuksiensa ja mietiskelyjensä kautta ovat löytäneet sivistyksen arvon ja siirtäneet sen kartutettuna seuraaville sukupolville. Maakunnan historiankirjoituksesta huolehtiminen säilyttää tämän perinnön nykypolville. Toivotan menestystä jatkossakin tässä kansakunnan rakennustyössä, jossa tänä päivänä toimintaympäristönä on maakuntien Eurooppa.